

NEKA NENAUČNA TUMAČENJA O NARODNOM JEZIKU PREDNJEGOŠEVSKJE KNJIŽEVNOSTI

Aleksandar Mladenović

U Jeziku br. 1 i 2 ovoga godišta objavio je Vojislav Nikčević članak pod naslovom: *Narodni jezik u crnogorskoj književnosti prednjegoševskog doba*. Pošto u ovom njegovom radu ima izvesnih nenaučnih i netačnih tumačenja o jeziku kojim je pisana prednjegoševska literatura u Crnoj Gori, kao i književnost u Vojvodini, to je potrebno, u prvom redu radi čitalaca Jezika, ispraviti takve interpretacije. S obzirom na dosta ograničen prostor u ovom časopisu, prinuđen sam da već spremljenu obimniju raspravu o ovome objavim na drugom mestu, a ovde – samo neke izvode i zaključke iz nje.

1) Nikčević ističe da je narodni jezik u Crnoj Gori »još od vremena narušavanja ortodoksne upotrebe staroslovenskog jezika u knjigama pa do 19. vijeka [. . .] bio u neprekidnoj književnoj upotrebi« (br. 1, 19), što nije tačno, odnosno što do danas u našoj nauci nije potvrđeno. Sudeći po jeziku *o r i g i n a l a*, a ne po izdanju tekstova u knjizi *Prednjegoševsko doba* (skraćeno: PD),¹ spomenika na narodnom jeziku s područja današnje Crne Gore imamo tek od XIV veka a ne »od vremena narušavanja ortodoksne upotrebe staroslovenskog jezika«, kako smatra Nikčević, jer to se vreme, kao što je poznato svim istoričarima našeg jezika, odnosi na period pre druge polovine XII stoleća.² Tekstovi u PD iz XII veka: *Pogovor Miroslavljevom jevandelju Gligorija dijaka* (59) i *Obnova djedovine S. Nemanje* (60–61), kao i iz XIII veka: *Natpis na zadužbini u Morači* Stevana V. Nemanjića (62) i *Natpis na zadužbini zetskog episkopa Neofita* (66–67) – izdati su ovde u *p r e v o d u* sa srpskoslovenskog na naš današnji književni jezik, što jasno svedoči o tome da iz pomenutih stoleća sa terena današnje Crne Gore nisu poznati spomenici na narodnom jeziku.³ Treći tekst iz XIII veka: *Pogovor Nomokononu* Teofila iz Budimlja izdat je u PD (63–65) na srpskoslovenskom jeziku (ali transliterarno i [i]jekavizirano) na kojem je i pisan u originalu.⁴ Očigledno je, na osnovu ovoga, da se ne mogu izvoditi nikakvi pouzdani zaključci koji bi se zasnivali na »narodnom jeziku« tekstova sa terena Crne Gore ne samo iz XII već i iz XIII veka jer, kako je rečeno, do danas naša nauka ne zna za spo-

¹ Izdanje Grafičkog zavoda, Titograd, Biblioteka »Luča«, 1963, str. 550. Na tekstove iz ove knjige Nikčević se često poziva (br. 1, 21–22, br. 2, 41–42, 42, 43, 44, 46, 47, 48).

² Poznato je da je Miroslavljevo jevanđelje s kraja XII veka pisano srpskoslovenskim a Kulinova povelja iz 1189. godine – narodnim jezikom u najvećoj meri, što jasno ukazuje da početak gore pomenutog narušavanja kod nas pada svakako pre pojave ovih spomenika.

³ Up. Ljub. Stojanović, *Stari srpski zapisi i natpisi*. – Beograd (Srpska kraljevska akademija), 1902, knj. I, 3, 7, 11 (skraćeno: Zapisi I). Priređivači knjige PD sami ističu da tekst *Obnova djedovine* donose u prevodu Đ. Sp. Radojičića (61).

⁴ Up. Ljub. Stojanović, *Zapisi I*, 285.

menike, sa toga područja i iz toga vremena, koji bi bili pisani pomenutim jezikom. Samim tim, jasno je da se ni o *neprekidnoj* književnoj upotrebi narodnog jezika u Crnoj Gori *počev od XIII veka*, kako na drugom mestu ističe Nikčević (br. 1, 21), uopšte ne može dokumentovano govoriti jer je i takva njegova konstatacija lišena naučne osnove.

2) Kao što je već pomenuto, spomenici na narodnom jeziku sa terena današnje Crne Gore (imajući u vidu u prvom redu tekstove u PD) datiraju od XIV veka. Tu spada *Natpis na Dečanima* Vite Kotoranina (68) i *Povelja Dubrovčanima* Balše II Balšića (69–70). Da bi pokazao kako se »Balša II Balšić [...] u svojoj Povelji obraća dubrovačkoj vlasteli *na čistom narodnom jeziku*» [istakao A. M.], (br. 2, 42), Nikčević citira iz PD početne rečenice ovog spomenika. I ova povelja, međutim, donesena je u PD u *prevodu* sa starog jezika iz XIV veka, kojim je pisana u originalu⁵ i koji je u osnovi narodni sa nekim srpskoslovenskim elementima (up. npr. u orig. *v svedenije, v leto, voljn', roždastva, vsakomu*),⁶ ali koji nije onaj narodni jezik na koji se Nikčević poziva citirajući prevedeno izdanje ove povelje! Očigledno je da je metod nekonsultovanja autentičnog teksta Nikčevića odveo sigurnim putem u netačni zaključak o jeziku kojim je pisana ova povelja. Da se, međutim, upoznao sa izvornikom ovoga spomenika,⁷ verovatno ne bi mogao da formuliše takođe neargumentovanu konstataciju da je »proučavanje jezičkog razvoja na području današnje Crne Gore, u vremenu od prvih početaka pismenosti do 19. vijeka [...] onemogućeno usled pogrešne identifikacije tog razvoja s jezičkim razvojem na srpskoj strani« (br. 1, 21). Dobro je poznato da su naše stare povelje do XVI veka, u prvom redu one koje su bile upućene Dubrovniku, pisane u najvećoj meri narodnim jezikom, ali ne samo one povelje koje potiču s terena Crne Gore već i one iz Srbije, Bosne i Hercegovine.⁸ Može li se onda uopšte govoriti za period do XVI veka o nekakvoj »pogrešnoj identifikaciji« jezičkog razvoja u Crnoj Gori sa istim razvitkom u Srbiji? Ako se

---

⁵ Up. S. Novaković, *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*. – Beograd (Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja XXXVII), 1912, 197–198; Ljub. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma. Knjiga I. Prvi deo*. – Beograd – Sremski Karlovci (Srpska kraljevska akademija), 1929, 109 (skraćeno: Povelje I).

⁶ Up. Ljub. Stojanović, Povelje I, 109, 110.

⁷ Priređivači knjige PD nisu bili jasni kada su, donoseći ovu povelju u *prevodu*, istakli da je ona pisana »na narodnom jeziku« i da je zato »primjera radi« donose ovde (70), jer se ne zna o kojem narodnom jeziku oni govore: o današnjem, na kojem je izdata u PD ili o nekadašnjem, na kojem je pisana. Međutim, jednom već napravljena greška ne opravdava stvaranje novog propusta, u ovom slučaju Nikčevićevog.

⁸ Ljub. Stojanović, Povelje I, VI. U poređenju sa pomenutom Balšinom poveljom up. u principu jezičku sličnost i drugih povelja: kneza Lazara (9. I 1387, Kruševac), bosanskog bana Tvrtka (1. VI 1367, Dubrovnik) i župana Beljaka i Radiča Sankovića (15. IV 1391) – up. Ljub. Stojanović, Povelje I, 123, 72–74, 123–126.

razvitak jezika npr. u poveljama »pogrešno« izjednačuje između Crne Gore i Srbije, kako tumačiti njegovu očiglednu sličnost između Crne Gore i Bosne, s jedne, i između Crne Gore i Hercegovine, s druge strane? Da nije i tu u pitanju »pogrešno« izjednačavanje? Jasno je da ne može biti reči ni o kakvoj »pogrešnoj identifikaciji« jezičkog razvoja, jer su povelje sa područja ovih naših triju današnjih republika pisane istim tipom jezika: u osnovi narodnim (odgovarajućeg terena i vremena) sa srpskoslovenskim elementima. Samim tim, očigledna je sličnost jezičkog razvitka u dokumentima poslovnog tipa kao što su povelje upućene Dubrovčanima do XVI veka iz Crne Gore, Srbije, Bosne i Hercegovine. Ta sličnost nastala je svakako kao posledica odgovarajućih istorijskih uslova. Ona nije produkt, eventualno, neke novije iskonstruisane »naučne« postavke. Jasno je, na osnovu svega izloženog, da se ne može primiti kao tačna ova Nikčevićeva konstatacija koja je uopštena na celokupnu epohu pismenosti u Crnoj Gori: od samih početaka pa do XIX veka, jer, kao što vidimo, ovde ne spada period od najstarijih spomenika do XVI stoleća.

3) Idući za svojim proizvoljnim uopštavanjima, Nikčević konstatuje da se »u vrijeme kada je Vuk počeo provoditi svoju reformu stanje u jeziku na području Srbije i Vojvodine [...] *dijametralno* razlikovalo od jezičkog stanja u Crnoj Gori« (br. 1, 21). Ovakva ocena je ne samo preoštra, a samim tim i nerealna, nego predstavlja ostatak tradicionalnog shvatanja o gotovom nepostojanju narodnog jezika u literaturi vojvođanskih Srba predvukovske epohe, koje još i danas ponegde, kako vidimo, egzistira, ali koje je već više godina u našoj nauci prevaziđeno.⁹ Ispitivanja jezika pojedinih pisaca iz Vojvodine predvukovske epohe, vršena naročito poslednjih godina, pokazuju, međutim, da je pored prisustva slavenosrpskog a, naravno, i ruskoslovenskog jezika, u vrlo značajnoj meri bio u upotrebi i narodni jezik i to ne samo u rukopisnim već i u štampanim delima. Izuzimajući Dositeja Obradovića, koga smo, opterećeni tradicijom, navikli da tretiramo kao jedinog srpskog pisca iz Vojvodine s delima na narodnom jeziku pre Vukove pojave,¹⁰ ovde ćemo, zbog ograni-

⁹ Navodeći dva duža citata (prvi iz 1960. a drugi iz 1964), Nikčević se autoritativno poziva na mišljenje prof. Stevanovića koji, stvarno, kaže da je književnost kod Srba »ukoliko je bilo [!], do kraja XVIII veka pisana uglavnom jezikom koji je narodu bio dalek (prvo starim srpskoslovenskim, pa crkvenoruskim [Nikčević krivo citira: ruskoslovenskim], pa mešavinom ovog poslednjeg s narodnim)«, odnosno da se kod Srba »do kraja XVIII veka, piše [...] po tradiciji na crkvenom [Nikčević krivo citira: crkvenoslovenskom] jeziku koji je narodu bio nepoznat« (br. 1, 20 – up. M. Stevanović, *Književni jezik kod Srba od Dositeja i Vuka*. – Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, 1960, knj. 4 [Hil–Jugos], 521; *Savremeni srpsko-hrvatski jezik*. [Gramatički sistemi i književnojezička norma]. – Beograd [Naučno delo], 1964, 22).

¹⁰ D. Obradoviću se, na primer, ranije netačno pripisivalo da je prvi počeo upotrebljavati slovo ć u štampanim delima (up. moj rad: *Tri priloga poznavanju grafije naše štampane ćirilice predvukovskog perioda*. – Zbornik za filologiju i lingvistiku, Novi Sad (Matica srpska), 1968, knj. XI, 190 i nap. 23). Dok prof. Stevanović kaže da su Dositejeva dela

čenog prostora, pomenuti samo imena nekih autora iz druge polovine XVIII i s početka XIX veka, koji su pojedina svoja dela pisali ili u najvećoj meri ili potpuno narodnim jezikom: Zaharija Orfelin, Jovan Rajić, Vasilije Damjanović, Avram Mrazović, Jovan Muškatirović, Mihailo Maksimović, Stefan Rajić, Nikola Stamatović, Pavle Markov Stojadinović, Vikentije Rakić, Sava Tekelija, Nikola Lazarević, Stevan Stratimirović, Gavrilo Kovačević, Gavrilo Hranislav, Joakim Vujić, Mihail Bojađi i dr.¹¹ Među ovim piscima posebno se ističe Novosađanin Emanuil Janković koji je sve svoje četiri knjige napisao narodnim jezikom ili u najvećoj meri tim jezikom (*Tergovci* 1787, *Fizičeskoje sočinjenije* 1787, *Blagorodni sin* 1789, *Zao otac i nevaljao sin* 1789).¹² U književnosti vojvodanskih Srba druge polovine XVIII i s početka XIX veka narodni jezik je egzistirao paralelno sa slavenosrpskim, što znači da su pored ruskoslovenskog (koji je bio zastupljen prvenstveno u crkvenoj literaturi), postojala još dva tipa književnog jezika: slavenosrpski i narodni (u delima svetovnog karaktera).

Posle ovog izlaganja potrebno je vratiti se pomenutoj Nikčevićovoj konstataciji o »dijametralnoj« razlici jezičkog stanja u Crnoj Gori u poređenju sa odgovarajućom situacijom »na području Srbije i Vojvodine« u vreme kada je Vuk počinjao svoju reformu. Ovo njegovo mišljenje bilo bi prihvatljivo jedino u vezi sa prisustvom slavenosrpskog jezika u književnosti vojvodanskih Srba, naročito u drugoj polovini XVIII i u prvoj deceniji XIX veka, što nije odlikovalo celu Srbiju a takođe ni Crnu Goru. Međutim, da li je to uopšte »dijametralna« razlika? Svakako da nije jer je pored slavenosrpskog, u Vojvodini postojao, videli smo, i narodni jezik u književnoj upotrebi, i to ne samo u rukopisnim već i u štampanim delima, što se podudara sa odgovara-

---

»jezikom svojim bila pristupačna narodu« (br. 1, 20), dotle Nikčević, koji ovoga puta ne ide za mišljenjem pomenutog autora, ističe da je D. Obradović »još uvijek pisao slavenosrpskom jezičkom mješavinom« (br. 2, 48), što je, naravno, netačno jer je još odavno u nauci utvrđen narodni karakter jezika u njegovim delima (up. M. Sućević, *Jezik u delima Dositeja Obradovića*. – Izveštaj Srpske prav. velike gimnazije sr. karlovačke za škol. godinu 1913/14, Sremski Karlovci, 62/1914, knj. 55, 5–60; za jezik Dositejevih pisama up. moj rad: *Grafijska i jezička ispitivanja rukopisa Dositeja Obradovića*. – Kovčević, Beograd, 1901, knj. IV, 135–161).

¹¹ Up. samo neke radove, i to od starijih: V. Unbegaun, *Les débuts de la langue littéraire chez les Serbes*. – Paris, 1935, str. 83, a od novijih: A. Mladenović, *O narodnom jeziku Jovana Rajića*. – Novi Sad (Matica srpska), 1964, str. 166; *Sava Mrkalj i njegovi prethodnici u reformi predvukovske ćirilice*. – Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, 1967, knj. X, 161–198; A. Albin, *Prilog proučavanju jezika Stefana Rajića*. – Prilozi proučavanju jezika, Novi Sad (Katedra za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu), 1967, knj. III, 1–22 i dr. Inače bibliografske podatke o pojedinim delima pomenutih pisaca up. u knjizi: dr. G. Mihailović, *Srpska bibliografija XVIII veka*. – Beograd, 1964, str. 383.

¹² Bilo bi, naravno, potpuno nenaučno na osnovu naslovâ pojedinih dela, ne samo E. Jankovića već i ostalih pomenutih pisaca, donositi eventualno sud o karakteru jezika kojim su ona pisana.

jućim stanjem, sa upotrebom narodnog jezika, u Crnoj Gori pomenutog vremena.¹³ Zbog toga se uopšte ne može govoriti, kako smatra Nikčević, o »dijametralnoj« razlici jezičkog stanja između Srbije i Crne Gore u vremenu neposredno pre pojave Vuka Karadžića, već samo o delimičnoj, o prisustvu, pored narodnog, i slavenosrpskog jezika u tadašnjoj literaturi u Vojvodini. Postojanje narodnog jezika u književnosti vojvođanskih Srba u predvukovskoj epohi kategorički negira shvatanje o »dijametralnoj« razlici u ovom pogledu između Crne Gore i Srbije, odnosno Vojvodine. O njoj bi se moglo govoriti samo u slučaju da, eventualno, nije bilo narodnog jezika u literaturi vojvođanskih Srba pre Vuka, već da je u njoj egzistirao jedino slavenosrpski, odnosno ruskoslovenski jezik. To, međutim, nije tačno, što je, verujemo, i u ovom kratkom osvrtu pokazano i što još jednom potvrđuje da se izvesne Nikčevićeve konstatacije, iznesene u njegovom članku, ne mogu prihvatiti a ni naučno dokazati.

PITANJA I ODGOVORI

U LATINICI JE TAČKA IZA RIMSKOG REDNOG BROJA FUNKCIONALNO POTREBNA

Uredništvo Jezika primilo je dopis uglednog kulturnog radnika prof. Jurja Bukše, u kojem on prigovara što Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika iz g. 1960. u § 130. dopušta nejasnoću u čitanju teksta. Do te nejasnoće dolazi dosta često zbog toga što Pravopis određuje da se iza rimskog rednog broja ne stavlja tačka. Da bi naši čitaoci jasnije vidjeli o čemu je riječ, donosimo dopis prof. Bukše u cijelosti:

»U Školskim novinama broj 6/69. objavljen je dopis (a nekoliko dana kasnije prenio ga je Vjesnik) koji počinje ovako:

I metaloprerađivačka škola u Zagrebu postala je već odavna...

Vjerujem da će većina onih koji to pročitaju – kao što se i meni dogodilo – pročitati: *i metaloprerađivačka...*, a ne, kao što bi zapravo trebalo: *prva metaloprerađivačka...*

Ovaj primjer navodim zato što mi se čini da odredba Pravopisa (§ 130 c) da se iza

rednih brojeva tačka ne piše ako su označeni rimskim brojkama odgovara ćirilici (koja u svojoj azbuci nema slova I ni V), ali ne i latinici, gdje, pogotovu u verzalnom tekstu, brojke I i VI mogu katkad stvoriti zabunu, kao u primjeru koji je gore naveden. Ne znam da li se varam, ali čini mi se da nijedan drugi narod koji se služi latiničkim pismom ne izostavlja tačke iza rednoga broja označenog rimskim brojkama (npr. Slovenci, Nijemci i dr.), ili pak umjesto tačke dodaje oznaku slovima (npr. Talijani, Englezi, Francuzi i dr.).

Pravopis dopušta tačku iza rimske brojke jedino u slučaju navedenom u § 130 d, ali se taj izuzetak ne odnosi na primjer koji sam naveo (jer ga ne možemo podvesti pod ono 'ili što slično').

Pitam se, ne bi li valjalo pogodnom prilikom ponovo razmotriti i možda dopuniti navedeni paragraf Pravopisa.«

Zapažanja i ocjena prof. Bukše sasvim su pravilni, pa je i prijedlog na kraju dopisa posve opravdan, te mislim da će se o tom pri objavljivanju drugog izdanja Pravopisa raspravljati i jamačno donijeti funkcionalno rješenje koje će otkloniti nejasnoću.

¹³ Opšte je poznato da je i tada u Crnoj Gori i Srbiji u funkciji crkvenog jezika bio ruskoslovenski jezik.